

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

(əvvəli ötən sayımızda)

İkinci məşrutiyətin ilk seçimləri türklərlə türk olmayanlar arasında mübarizəyə çevrildi. İşə bəzi xarici qüvvələr də daxil oldu. Türk cəbhəsini orduya arxalanan və hökumətdə hakim mövqedə olan İttihad və Tərəqqi cəmiyyəti təmsil edirdi. Digər cəbhənin ən güclü mübarizəsini isə Yunanıstan

fa etdi və yerinə Kamil Paşa sədarətə gətirildi (5 avqust). Bu hadisə İttihadçılara qarşı olan müxalif qüvvələri daha da qəzəbləndirdi. Müxalif cəbhəni 14 sentyabrda qurulan Əhrar cəmiyyətindəki Sultanzadə Səbahəddin bəy və tərəfdarları ilə ittihadçılardan dindən dönmüş olaraq görən mühafizəkarlar təşkil edirdi. Digər yandan Avstriya-Macarıstan imperiyası Osmanlı məclisinə millət vəkili göndərməsinin qarşısını almaq üçün 5 oktyabrda Bosniya-Herseqovinanı işğal etdi. Həmin gün Bolqarıstan müstəqilliyini elan etdi. Bir gün sonra isə Krit adası Yunanıstana birləşdirildi. Bu hadisələr isə daxiləki çalxantıları artırırdı. Özlərini təhlükədə

Ayasofya məscidi yaxınlığındakı Məclis-i Məbusan binası önündə toplaşdılar. Əllərində ağ, yaşıl və qırmızı bayraqlar tutan 3-4 min üsyançıya daha sonra Vulkan qəzeti redaktoru Dərviş Vəhdəti rəhbərliyindəki minə yaxın mədrəsə tələbəsi də qatıldı. Üsyançılara mane olmaq istəyən bir neçə üləma isə qətlə yetirildi.

İstanbuldakı hadisələrlə yanaşı, əyalətlərdə və xüsusilə də Balkan yarımadasında böyük iğtişaşlara səbəb olan 31 mart hadisəsi 11 gün davam etdi. İşğal altında olan Məclis-i Məbusanda üsyançıların başlıca tələblərinin hökumətin istehfası, Kamil Paşanın sədarətə, İsmayıl Kamalın isə məclis rəhbərliyinə gətirilməsi, İttihad və Tərəqqi cəmiyyətinin ləğv edilməsi və hadisəyə adı qə-

sində hakim mövqedə idi. Məşrutiyətin qorunması və üsyanın yatırılması üçün dərhal əyalətlərdən əsgər toplanıb İstanbula yeridilməsinə qərar verildi. İkinci və üçüncü ordu birliklərindən ibarət olan və "Hərəkət ordusu" adlanan bu ordu 19 apreldə qatarla Yeşilköyə gətirildi. Hərəkət ordusu komandanı Hüseyin Hüsni Paşa ertəsi gün Hadımköyə qayıtdı və 22 apreldə ordu rəhbərliyini ələ almaq üçün Mahmud Şövkət Paşa-Yeşilköyə gəldi. Bunun ardından məclis üzvlərindən bəziləri 22 apreldə Yeşilköyə gələrək burada ordu komandanları ilə görüşdülər. 24 apreldə Hərəkət ordusu İstanbula yeridildi və şəhərin idarəsini ələ aldı. Yüzlərlə insan öldürüldü. İttihadçılar yenidən İstanbula qayıtdılar. Ardından təşkil olunan

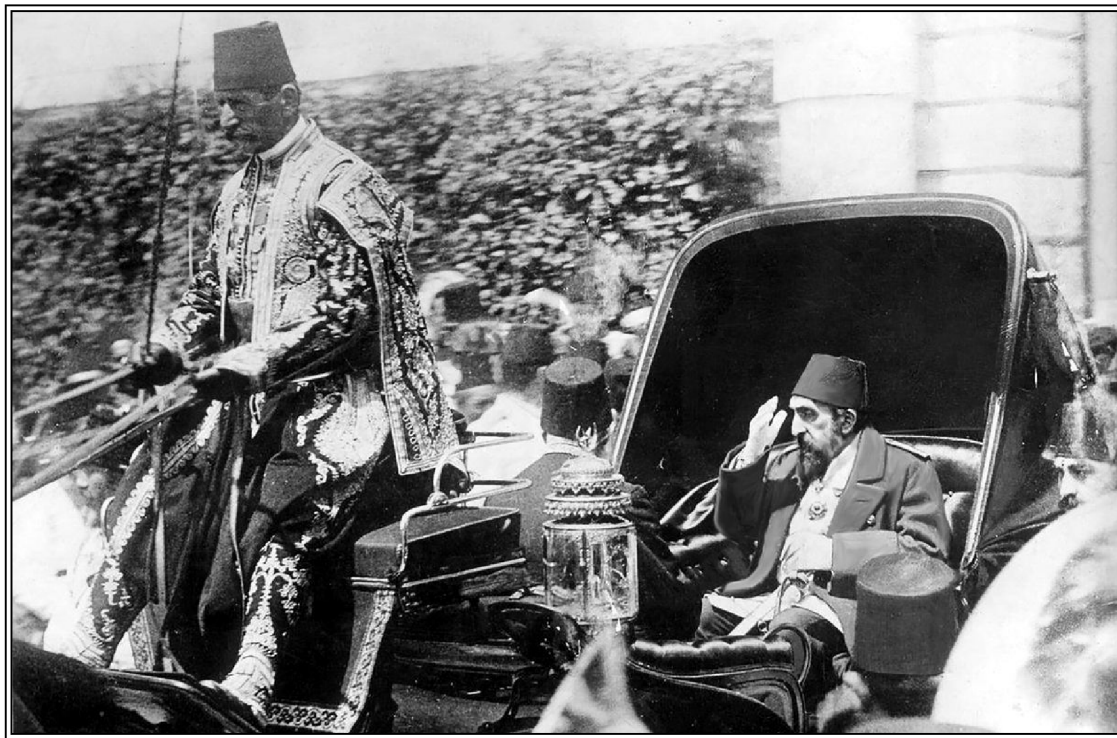
Sultan II Əbdülhəmidin əvvəldən bəri qorxduğu nəhayət baş tutdu. Belə ki, hələ məclisin ilk günlərində milli qruplar halında mübarizəyə başlayan xristian millətlərdən sonra, ərəb və albanlar da türklərdən üz döndərdilər. Məclis-i Məbusan müxtəlif Osmanlı millətlərinin türklərə qarşı mübarizə meydanına çevrilmişdi. Ölkədə İttihadçılardan başlatdığı sui-qəsdlər əhalinin narahatlığını artırır. Ordudan bəzi zabitlər uzaqlaşdırılmış, nəticədə orduda iğtişaşlar baş vermişdi. Əhali arasında İttihadçılardan masson olması və mədrəsə tələbələrindən də orduya alınmasını dini təlimə vurulan zərbə olaraq görülməsi ölkənin çalxantılı vəziyyətini daha da pisləşdirdi. Bir anda meydana gələn müxtəlif qəzetlər əhalinin artan qəzəbini alovlandırdı və nəticədə İstanbulda böyük bir üsyan baş verdi

400 çadırla qurulan Dünya Dövləti-Osmanlı İmperatorluğu

tan və İstanbul ortodoks kilsəsinin təşviqi ilə Osmanlı İmperatorluğunda yaşayan yunanlar aparıldı. 17 dekabr 1908-ci ildə şəxsən sultanın açdığı məclisdə türk vəkillərin sayı digərlərinə nisbətən az idi. Sultan II Əbdülhəmidin əvvəldən bəri qorxduğu nəhayət baş tutdu. Belə ki, hələ məclisin ilk günlərində milli qruplar halında mübarizəyə başlayan xristian millətlərdən sonra, ərəb və albanlar da türklərdən üz döndərdilər. Məclis-i Məbusan müxtəlif Osmanlı millətlərinin türklərə qarşı mübarizə meydanına çevrilmişdi. Ölkədə İttihadçılardan başlatdığı sui-qəsdlər əhalinin narahatlığını artırır. Ordudan bəzi zabitlər uzaqlaşdırılmış, nəticədə orduda iğtişaşlar baş vermişdi. Əhali arasında İttihadçılardan masson olması və mədrəsə tələbələrindən də orduya alınmasını dini təlimə vurulan zərbə olaraq görülməsi ölkənin çalxantılı vəziyyətini daha da pisləşdirdi. Bir anda meydana gələn müxtəlif qəzetlər əhalinin artan qəzəbini alovlandırdı və nəticədə İstanbulda böyük bir üsyan baş verdi. Rumi təqvimə görə 31 martda, miladi təqvimlə isə 13 aprel 1909-cu ildə baş verən bu üsyan tarixdə 31 mart hadisəsi olaraq anılır.

1909-cu il 31 mart hadisəsi

Rumi təqvimlə 31 mart 1325-ci ildə (miladi təqvimlə 13 aprel 1909) baş verdiyi üçün bu anılan hadisəni İttihad və Tərəqqi cəmiyyəti hakimiyyətə qarşı yönəlmişdi. İkinci məşrutiyətin elan

hiss edən İttihadçılar, üçüncü orduya bağlı 4 batalyonu məşrutiyətin qorunması və İstanbulun təhlükəsizliyi bəhanəsiylə 19 oktyabrda Salonikidən İstanbula gətirdi. 17 dekabrda toplanan məclisdə İttihadçılar üstünlük qazandı. Əhrar cəmiyyəti tərəfdarı olan Kamil Paşa hökuməti ittihadçılardan təziqi ilə istehfa etdi və 14 fevralda İttihad yanlısı olan Hüseyin Hilmi Paşa sədarətə gətirildi. 7 apreldə İttihadçılara qarşı sərt tənqidlər dərc edən Sərbəsti qəzetinin redaktoru Həsən Fəhmi bəy sui-qəsdlə öldürüldü. Bir gün sonra baş tutan cənəzə mərasimi

rişilanlar haqqında əfv qərarı çıxarılması okduğunu bildirdi. Məclisdə səsvermə üçün yetərli sayda vəkil olmamasına baxmayaraq silah zoruyla bu tələblərin qəbul edilməsi haqqında məclis bəyannaməsi qəbul edildi. Teleqrafla saraya bildirilən qərar sultan tərəfindən də təsdiq edildi.

Sədrəzəm həmin gün günorta saatlarında istehfa etdi. Bu zaman məlumat vermək üçün saraya göndərilən ədliyyə naziri Nazim bəy yanlışlıqla öldürüldü. Yıldız sarayını bombalamaqda ittiham olunan Ali Kabuli bəy, Yıldız sarayında Sultan Əbdülhəmidin

məhkəmədə Dərviş Vəhdəti də daxil olmaqla, bir çox şəxs meydanlarda qurulan dar ağaclarında edam edildi. Həbs olunan bəzi siyasi şəxslər isə İngiltərənin müdaxiləsi ilə azadlığa buraxıldı. Bu əsnada sultan, sədrəzəm Tofiq Paşaya səltənəti qardaşına buraxa biləcəyini, ancaq 31 mart hadisələrində heç bir günahının olmadığını bir komitə vasitəsi ilə sübut edilməsini tələb etdi. Tofiq Paşa Sultan II Əbdülhəmidin heç bir günahının olmadığını bildiyi üçün, vəziyyəti Səid Paşaya bildirsə də, Səid Paşa "Əgər sultan bəraət qazanarsa, bizim halımız necə olar?" deyərək təklifə etiraz etmişdir.

31 mart şəhidlərinin xatirəsinə inşa olunan abidənin açılışı isə 23 may 1911-ci ildə baş tutdu. Hüriyyət abidəsi adlanan abidədə 2 zabit və 42 əsgərin məzarı yerləşir.

Ölkədə hərbi vəziyyət elan olundu və şəhərin hər yerində dar ağacları quruldu. Təqsirlilərlə yanaşı, onlarla günahsız insan Sultan II Əbdülhəmid xana sevgililərinə və sayqılarına görə edam edildi. Sultana sədaqəti ilə bilinən elit birinci ordu Rumeliyə sürgün edildi.

Məclis 240 millət vəkili, 34 əyan olmaqla, ümumilikdə 274 nəfərdən ibarət idi. Sultan II Əbdülhəmidin taxtdan endirilməsi haqqında fətvanı Mehmed Həmdi Əfəndi yazdı. Şeyxülislam Mehmed Ziyayəddin Əfəndi tərəfin-

dən imzalanan fətvaya məclisdə oxundu və millət vəkilləri tərəfindən təsdiq edildi. Nəhayət, sonda II Əbdülhəmidin taxtdan endirilməsinə qərar verilmiş oldu (27 aprel 1909).

Məclisin taxtdan endirilmə qərarını sultana bildirmək üçün seçilən heyət, iyərnc və murdar erməni Aram, laz Arif Hikmət, Saloniki millət vəkili yəhudi Emanuel Karasu və Draç millət vəkili alban Əsad Topdanidan ibarət idi.

Sultan II Əbdülhəmid xan Kary boyundan çıxan Osmanlı sultanları sülaləsi içərisində II Mehmeddən sonra ən güclüsü və qüdrətli idi. Osmanlı imperatorluğunun sonlarına doğru taxta çıxmış və imperatorluğun süqutunu əngəlləmiş dünyanın bir nömrəli siyasətçisi, böyük dövlət adamıydı. Əslində II Əbdülhəmid xan son İslam xəlifəsi və sonuncu Türk xaqanıdır. Bütün həyatını dövlətə və millətə sərf etmiş Türk dövlətinin özü olan bir şəxs idi. İttihad və Tərəqqiçilər və Gənc Osmanlılar isə II Əbdülhəmiddən sonra bu qüdrətli Dünya dövlətini məhv sürükləyənlər, məhv edənlər oldu. Türk siyasət tarixində Tanyukuk Boyla Bağa Tarxandan sonra yetişmiş tayı-bərabəri olmayan bir li-dərdir.

(ardı var)

İstanbuldakı hadisələrlə yanaşı, əyalətlərdə və xüsusilə də Balkan yarımadasında böyük iğtişaşlara səbəb olan 31 mart hadisəsi 11 gün davam etdi. İşğal altında olan Məclis-i Məbusanda üsyançıların başlıca tələblərinin hökumətin istehfası, Kamil Paşanın sədarətə, İsmayıl Kamalın isə məclis rəhbərliyinə gətirilməsi, İttihad və Tərəqqi cəmiyyətinin ləğv edilməsi və hadisəyə adı qarışılanlar haqqında əfv qərarı çıxarılması okduğunu bildirdi. Məclisdə səsvermə üçün yetərli sayda vəkil olmamasına baxmayaraq silah zoruyla bu tələblərin qəbul edilməsi haqqında məclis bəyannaməsi qəbul edildi. Teleqrafla saraya bildirilən qərar sultan tərəfindən də təsdiq edildi

edilməsindən sonra ən güclü siyasi təşkilata çevrilən və hökumət kabinetində iştirak etməsə də, hakimiyyətə tez-tez müdaxilə edən İttihadçılar iqtidarda qeyri-sabitlik yaratmışdı. 4 avqust 1908-ci ildə nazirlərin təyinatı məsələsində İttihadçılarla narazılığa düşən Səid Paşa hökuməti isteh-

İttihadçılara qarşı mitinqə çevrildi. Salonikdən İttihadçılardan qorumaq üçün gətirilən batalyon əsgərləri onların iç üzünü görmüş, 12 apreli 13 apreldə bağlayan gecə isə ayaqlandı. Bir neçə zabiti Daşqışlasında həbs edən əsgərləri İstanbuldakı digər ordu birliklərini də özlərinə qoşaraq

gözləri önündə qətlə yetirildi. Üsyanın ikinci günü xarici işlər naziri Ahmed Tofiq Paşa sədrəzəm oldu.

İttihad və Tərəqqi cəmiyyətinin öndə gələn üzvləri gizləndi və İstanbuldan uzaqlaşdı. Ancaq bu siyasi təşkilat hələ də əyalətlərdə və xüsusilə də Makedoniya bölgə-